

Enric Vicedo i Rius

Doctor en Història
Contemporània.
Professor de la Universitat de
Lleida.

L'ASSOCIACIONISME PAGÈS A LES TERRES DE PONENT: UN TEMA PER A L'ESTUDI

Les terres de Lleida presenten una estructura de classes molt concreta, l'anàlisi de la qual pot contribuir a elaborar algunes hipòtesis sobre les característiques del fenomen associatiu.

Ahores d'ara, les terres de Lleida no han estat objecte d'estudi pel que fa al tema de les associacions patronals o al de les associacions pageses en el període que abarcar des de mitjan segle XIX fins la superació de la crisi finisecular. Aquest fet fa molt difícil la tasca elemental de fer un dibuix sobre quin impacte tingué a la zona l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre i quines foren les organitzacions pageses que es desenvoluparen en el període esmentat. Probablement aquest paper generarà més preguntes que no pas respostes. Però la seva elaboració pot ser un toc d'alerta sobre la necessitat d'investigar una temàtica que pot contribuir notablement a la comprensió del món pagès.

Les terres de Lleida presenten una estructura de classes molt concreta, l'anàlisi de la qual pot contribuir a elaborar algunes hipòtesis sobre les característiques del fenomen associatiu. En primer lloc, cal destacar la presència majoritària d'una pagesia amb patrimonis molt migrats: poca terra i amb unes productivitats limitades, la qual cosa

implicava la necessitat d'obtenir ingressos complementaris fora de l'explotació. Es tracta d'una pagesia que tingué un accés només simbòlic a les terres desamortitzades. A aquesta pagesia s'hauria d'afegir principalment en els nuclis urbans un cos nombrós de jornalers en sentit estricte. Paral·lelament s'havia desenvolupat un sector benestant, certament minoritari, que arrancava de l'aprofitament de l'impuls econòmic de la segona meitat del segle XVIII. Aquests sectors benestants s'havien beneficiat del procés desamortitzador i constituïen la base de les èlits que controlaven el poder local en les diverses poblacions.

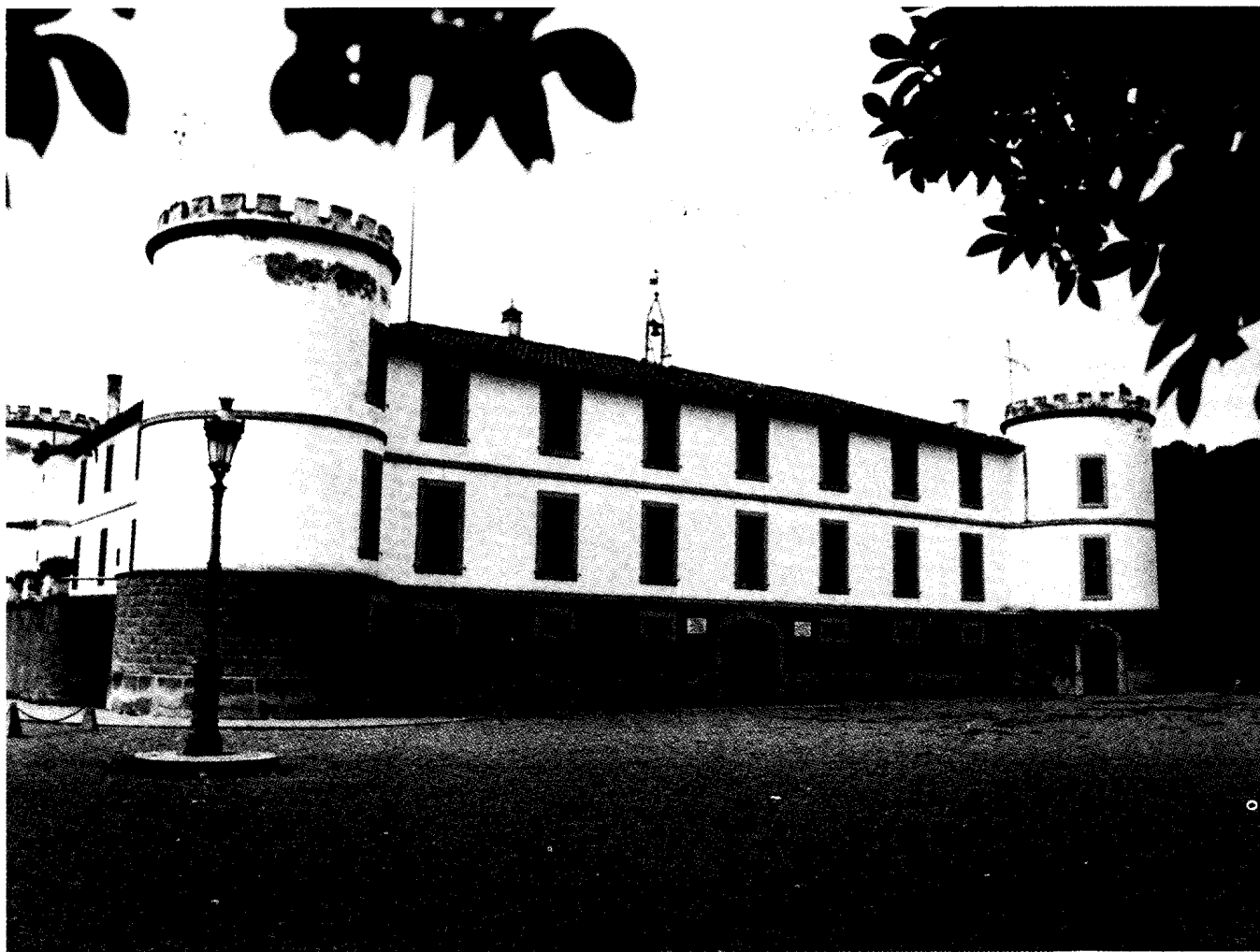
Aquest panorama pot permetre esbrinar quines eren les possibilitats de desenvolupament de l'associacionisme. La presència de l'IACSI se centraria en aquests sectors més benestants, mentre la gran majoria de la pagesia necessitava d'entitats que resolguessin problemes més encaminats a llurs necessitats bàsiques: associacions de socors mutus, sindicats de caire cooperatiu,... Això no obstant, són

moltes les dificultats que s'havien d'enfrontar per crear aquestes associacions pageses i és molt lent el procés de llur constitució.

LA SUBDELEGACIÓ LLEIDATANA DE L'INSTITUT AGRÍCOLA DE SANT ISIDRE

La creació, el 1851, de l'IACSI va tenir una repercussió tardana a la ciutat de Lleida. El 1862 la Diputació de Lleida rebia una petició de l'Institut per tal que s'establís una subdelegació de l'esmentada institució a Lleida. La Diputació aprovà la creació de l'Institut Agrícola de Lleida, que organitzà la primera Exposició Agrícola. El 1864 la Diputació subvencionà amb 20.000 rals l'esmentada Exposició. El 1872 la Diputació contribuï amb 1.000 pessetes a l'Exposició Agrícola de Barcelona, possibilitant l'assistència de jornalers que mostraren llurs habilitats en el camp de l'agricultura.

Els problemes generats per la fil·loxera foren un altre motiu de col·laboració entre la Diputació de Lleida i l'IACSI. El 1879 la Di-

Vista general del Castell del Remei d'Ignasi Girona, president de l'Institut 1902-1906, 1915-1923.

putació de Lleida participà en una reunió a la seu de l'IACSI en la qual hi eren representades la resta de diputacions catalanes.

Abans de 1895 la Diputació de Lleida havia iniciat algunes tasques tímides de cara a una possible invasió de la fil·loxera. Però fou el juny de 1896, quan el flagell ja afectava significativament les terres de Lleida, que es reuniren a la Diputació les autoritats provincials, quatre diputats provincials i quatre representants de la Societat del Canal d'Urgell —el director Zulueta, un vocal, l'enginyer i Ignasi Girona en qualitat de propietari, amb l'objectiu de psar remei al problema. Tant Zulueta com Girona explicaren les mesures que s'havien posat en acció tant a Mollerussa com a Barcelona, les quals seguien les orientacions de l'IACSI. Restava ben palesa la incidència indirecta de l'IACSI a través de la Societat del Canal d'Urgell sobre la Diputació lleidatana. Destaquem que, en aquesta reunió, no està representada formalment la

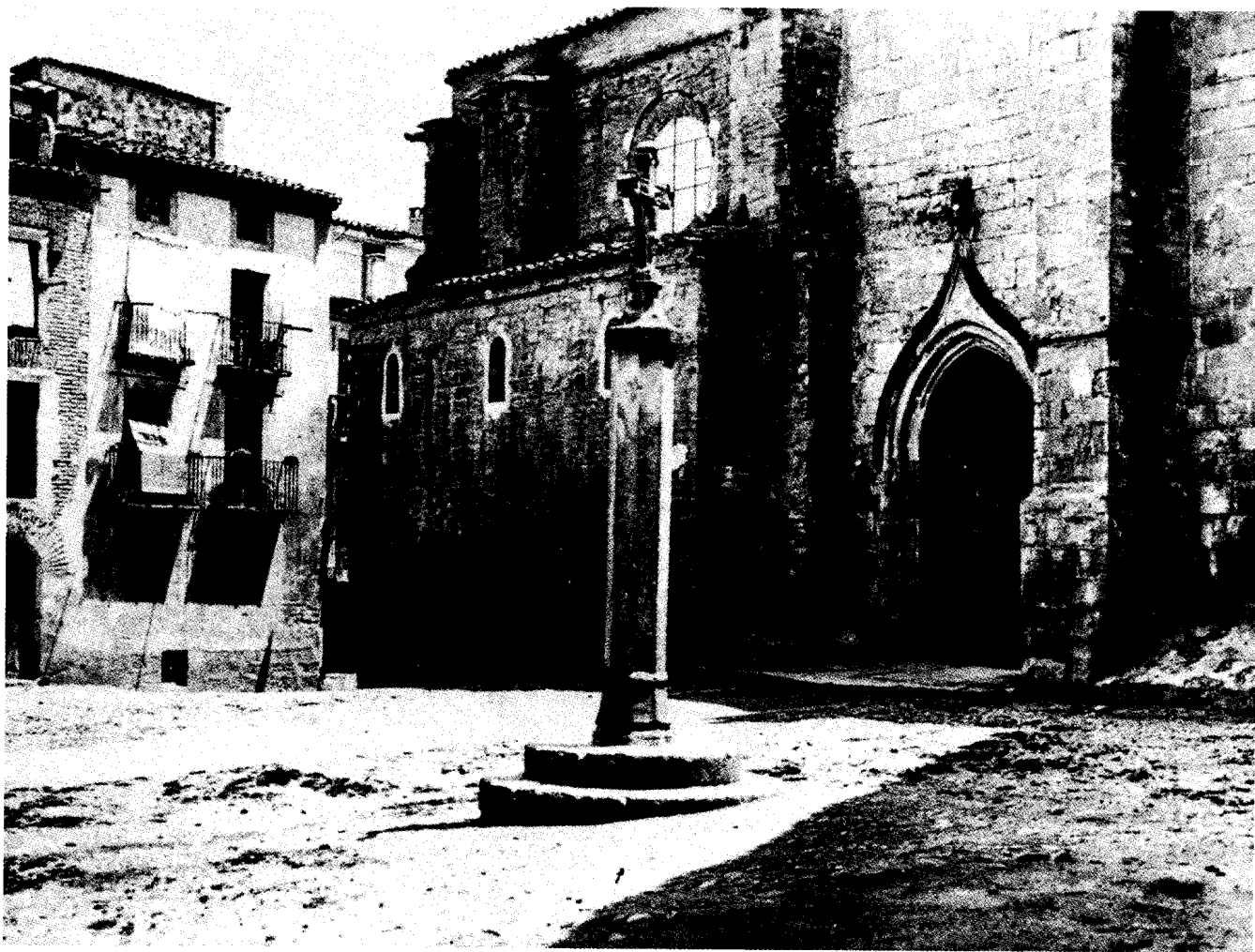
Els directius de la societat del Canal, entre els quals hi havia els Girona, potenciaren organitzacions de petits propietaris.

subdelegació lleidatana de l'IACSI, la qual cosa revela que s'havia dissolt o que era purament una façana.

El 1903 la Diputació de Lleida recolzà la proposta feta per l'IACSI al Ministeri d'Hisenda per demanar la baixa durant deu anys de la contribució territorial tant de les terres afectades per la fil·loxera com de

les replantades amb ceps americans ara i en el futur. La Societat del Canal d'Urgell atorgà, el 1905, el benefici de l'exempció del pagament del novè pel rec durant cinc anys a les terres que, afectades per la fil·loxera, es replantessin amb ceps americans. En el fons es tractava d'ampliar al novè els beneficis que l'IACSI havia sol·licitat al ministeri pel que fa a la fiscalitat sobre la terra i ens mostra aquesta influència de l'IACSI en la Societat del Canal d'Urgell.

L'actuació de la Societat del Canal d'Urgell és una bona mostra de la limitada afiliació de l'IACSI a les terres de Lleida. La *Memòria del Canal d'Urgell* de 1886, en analitzar la productivitat assolida en el quinquenni 1881-85, observava que «la producció es tan petita que sólo ha variado en el citado quinquenio, en el trigo de 5 a 6 semillas por una, en la cebada de 5.40 a 6.75, de 3.50 a 4.80 el centeno, de 5 a 7 en las mezclas, de 4.30 a 8 en las legumbres y de 6 a 8.20 en la

Façana de la Confraria de Llauradors.

avena». Pensem que aquesta impressió de la Societat del Canal és massa negativa ja que parla d'augments gens negligibles si s'han fet en cinc anys. Imaginem que el *Memòria* es refereix a les dificultats que hi haurà en el futur per assolir rendiments superiors. Per això proposa les següents actuacions: a) emprar adobs adients per duplicar els rendiments; b) multiplicar els ceps, ja que s'ha dominat el mildiú i s'està emprant el sulfat de coure barrejat amb calç; c) introduir cultius fàcils i barats per tal de fer productiva la terra inculda.

La Societat fomentà dues associacions de propietaris: l'una dedicada a impulsar la indústria pecuària i l'altra a la introducció a gran escala de plantes farratgeres i alcoholitzables a l'hora. Donada la poca incidència directa de l'IACSI en la pagesia urgellenca, els directius de la societat del Canal, entre els quals hi havia els Girona (considerats per la Institució com a empresaris model·lics en la seva propietat Castell

La Confraria de Llauradors havia lluitat sense cap mena de dubte en contra dels drets senyoriais, i considerà la utilitat de la creació d'un banc agrícola.

del Remei), potenciaren organitzacions de petits propietaris, com les esmentades, amb l'objectiu d'impulsar la introducció de plantes farratgeres alcoholitzables i la indústria pecuària. L'increment dels prats artificials a la zona del Canal d'Urgell semblen mostrar que aquesta proposta va assolir un èxit gens negligible.

En tot cas, i a mode de conclusió, cal dir que l'IACSI incidí a les terres de Lleida d'una manera molt limitada a través d'una subdelegació molt relacionada amb les institucions locals o provincials —controlades per les èlits agràries— o mitjançant la participació de la corporació provincial en reunions a l'IACSI a Barcelona amb motiu de la fil·loxera; i a través de la Societat del Canal d'Urgel, que, a través del foment de millores, pretenia incrementar l'import del novè pagat per la pagesia regant, novè que superà amb escreix la contribució que els pobles pagaven a l'Estat.

L'ASSOCIACIONISME PAGÈS: LES DIFICULTATS EN L'ESTABLIMENT D'INSTITUCIONS DE CRÈDIT I DE SOCORS MÚTU

Possiblement el precedent més antic que tenim sobre associació pagesa sigui el Banc de Pagesos de la vila d'Arbeca. Aquest banc, creat el 1842, amb un capital de 30.000

Vailet de pagès.

rals traduïts en accions de 100 rals, pretenia ajudar les classes pageses. De fet, a part de la llista de fundadors, no tenim cap informació sobre la seva activitat, que durà fins les acaballes del segle XIX, integrant-se en aquest moment al Pòsit municipal.

El 1850, la Confraria de Llauradors, associació pagesa que en el segle anterior havia lluitat sense cap mena de dubte en contra dels drets senyorials i a favor de l'aprofitament pagès de les terres comunals del terme de Lleida, considerà la utilitat de la creació d'un banc agrícola «que socorriera las necesidades que la clase labradora experimenta en varias épocas del año...». Els préstecs del banc no superaran els cinc-cents rals i el pagès sol·licitant haurà d'oferir una garantia segura. La discussió dels estatuts del *Banco agrícola de Nuestra Señora de los Labradores de la Ciudad de Lérida* fou animada. Francesc Felip, en la sessió de la Confraria de l'1 de desembre de 1850, manifestava «que no sólo el banco debiera atender las necesidades de

los labradores en ciertas épocas del año para acudir a sus trabajos y labores sin necesidad de sujetarse a la usura que les arruina, sino que debiera ser una especie de asociación de socorros mutuos contribuyendo los cófrades con algún tanto mensual o semanal por vía de suscripción o asociación y dar a los cófrades pobres y enfermos o bien sea a los asociados un socorro de uno o dos o tres reales, en una palabra un auxilio diario».

No tenim cap referència que demostrï que aquest banc lleidatà comencés a funcionar. Però aquesta iniciativa mostra la necessitat d'associació que tenia la petita pagesia lleidatana. De fet el 1889 la Confraria de Llauradors havia esdevingut una ombra desdibuixada del que havia estat al segle XVIII. Si al set-cents s'assumia que «la plebe de Lérida y la Cofradía de Labradores es una misma e idéntica cosa», el 1889 la Confraria només comptava amb dos-cents cinquanta socis que pagaven setanta cèntims l'any, la qual cosa només permetia un ajut als malalts greus

de setanta cèntims fins la curació o la mort.

El Cercle Agrícola Benèfic que funciona a Lleida al darrer terç del vuit-cents només garanteix als malalts un determinat nombre de dies d'ajut acumulables i, en cas de mort, cada soci dóna a la vídua i orfes cinquanta cèntims. La migradesa de socis i la limitada quota generen unes prestacions poc més que simbòliques.

Resulta sorprenent que, mentre associacions de pobles de la zona garanteixen una assegurança major als malalts, la ciutat de Lleida tingui només un parell d'institucions que tenen una activitat molt limitada. Sembla com si hagués passat l'època d'institucions combatives i liderades per individus que tenien uns objectius força clars. La Memòria de 1889, presentada a la Societat Econòmica d'Amics del País de Lleida, mostrava la necessitat de crear un banc agrícola per allunyar la pagesia de l'usura. Aquest banc, a més de deixar crèdits amb garanties de la terra o de la collita page-

ses, hauria de posar a punt terres i cedir-les als pagesos amb un cànon anual. Passats vint-i-cinc anys aquestes finques haurien de ser de propietat pagesa. La Memòria remarca la importància dels pòsits d'Arbeca, Cervera i Bellvís i reivindica un pòsit per a Lleida. Lamenta, tanmateix, la inoperància de les autoritats locals a l'hora de gestionar una escola agrícola per Lleida —la Diputació votà no fer gestions a Madrid malgrat la cessió del terreny per part d'un propietari de Lleida—. El laboratori vinícola que havia estat concedit a Lleida no es podia instal·lar per manca d'un local adient. Semblantment no hi havia lloc per instal·lar el camp d'experimentació que s'havia de situar a Lleida, com a cap de partit judicial, malgrat que el Ministeri de Foment corria a càrrec dels mitjans de producció. A no ser que es vulgui tildar de pessimista la Memòria de 1889, sembla que la capital de la Catalunya de ponent estava governada per uns polítics gens preocupats pel progrés agrícola. L'embranchada de la fil·loxera exigirà rectificar moltes d'aquestes actituds inhibidores.

A diferència del que succeí entre la poc nombrosa classe obrera lleidatana, on ja a partir de 1868 es deixaven sentir les diverses tendències dins l'obrerisme, les idees revolucionàries foren molt minoritàries fins la Segona República, amb el BOC. La ciutat de Lleida entrà al segle XX amb unes associacions pageses poc dinàmiques. La creació el 1902 de la Societat Agrícola Pràctica i la presència del Sindicat Agrícola-Catòlic de Lleida, que a partir de 1920 publicà «Lo Rampill», modificaran en certa manera el panorama.

Pel que fa als pobles de les terres de Lleida, el 1897 es legalitzava la Germandat de Sant Esteve de Belianes. Els socis havien de pagar una pesseta mensual, quota que no es varià durant els trenta anys d'existència de la germandat. A

més, els socis eren obligats a visitar en rigorosos torns els malats. En cas de malaltia, el metge havia de certificar-la en document dirigit al president de la germandat. El malalt no podia treballar ni sortir de casa. Era el metge i el president de la germandat qui havia de fixar les possibles sortides del malalt de casa. L'ajut era de dues pessetes diàries els primers quaranta dies i una pesseta durant quaranta dies més. Passats aquests vuitanta dies, l'ajut es reduïa a cinquanta cèntims. En cas de invalidesa o jubilació per vellesa l'ajut era també de cinquanta cèntims diaris. En cas de mort, la vídua o hereus rebrien vint pessetes de capital. Quedaven exemptes les malalties de transmissió sexual, les enfermetats mentals, les malalties subjectives, els dolors habituals, les ferides per borbata i les produïdes per baralles —sempre que no fossin en defensa pròpia—. La visita per curanderos exclouia l'ajut.

A començament del segle XX es multiplicaren les germandats d'ajut mutu. La de Sant Roc i Sant Josep a Bellpuig; la de Sant Salvador a Golmés; la de Sant Antoni a Vilanova de Bellpuig o la de Sant Blai a Castelnou de Seana en són exemples. La Unió de Vinyataires de Catalunya a Preixana i altres pobles, la creació de sindicats de caire cooperatiu dirigits a facilitar la producció i la transformació de productes agraris —com l'Oliva arbequina i Àrbeca nova a Arbeca, que modernitzaren ben aviat la producció d'oli— caracteritzen aquesta dinàmica en els primers decennis del segle XX. A partir de 1915-20, i en el marc d'una gran incidència de les idees republicanes, s'observa a les Garrigues un procés de creació de societats de socors mutus i d'entitats de caire cultural. Però fou la creació de sindicats cooperatius allò que va permetre al petit pagès deslliurar-se dels grans propietaris que fins aleshores havien estat els únics propietaris dels molins. Amb les noves organitzacions es garan-

teix un preu de l'oliva en funció del preu de l'oli i fins i tot s'avancen diners a compte per part dels sindicats. La creació de sindicats amb caire cooperatiu es generalitza a les terres de Lleida. Més de la meitat dels que existien durant la Segona República foren creats entre 1916-20. L'oposició a la política cerealista i a l'actuació del Sindicat Provincial de Fariners serà la causa immediata de la creació de bona part dels sindicats. Alguns d'aquests assoliren una gran reconeixença fora dels seus respectius pobles. Per exemple, com a cooperatives de consum, es destaquen a finals del XIX els de Sarroca, Llardecans o fins i tot el de la Pobla de Segur. A les primeres dècades del segle XX seran els sindicats de Cervera i de Guissona els que tindran un gran desenvolupament i impacte. El sindicat de Guissona tindrà una especial preocupació per l'estudi i difusió entre la pagesia de noves tècniques de producció. Comptarà amb una biblioteca agrària, un laboratori i un camp experimental. Les seves recerques donaran resultats —com el blat «pané», que reb el nom del director científic del sindicat—.

Un tema poc conegut és el de l'impacte, a finals del XIX i començament del XX, de les tendències revolucionàries en els pobles lleidatans. A Almenar, a començament del segle XX, el secretari del Centre Obrer la Productora i mestre del poble, el valencià Alfons García, fou el centre d'un moviment republicà que aplegà centenars de seguidors. Seguidor de la pedagogia de Ferrer i Guàrdia, fou un revulsiu en una societat controlada per uns pocs grans propietaris. La seva tasca libertària tingué fins i tot manifestacions públiques que crispaven els opositors: així es podia trobar un grup cantant la Marselesa pels carrers d'Almenar acompanyats per la banda de música de Tamarit de Llitera o contrareplicat el cant de les caramelles amb himnes anarquistes.

La creació de sindicats amb caire cooperatiu es generalitza a les terres de Lleida. Més de la meitat dels que existien durant la Segona República foren creats entre 1916-20.

Façana de la Comunitat General de Regants del Canal d'Urgell.

Hem arribat a la fi del treball i constatem que ben poques coses han quedat resoltes, com calia esperar de l'estat de la recerca específica sobre aquesta temàtica. Però, en tot cas, sembla fora de dubte la limitada acció de l'IACSI a les terres de Lleida, acció que es feia indirectament a través de les institucions provincials lleidatanes o de la Societat del Canal d'Urgell, la qual fins i tot impulsà algunes associacions de propietaris. D'altra banda, resta fora de tot dubte la progressiva generalització d'associacions de socors mutus i sindicats cooperatius a les terres de Lleida a partir de començament del segle XX. Aquest conjunt d'associacions populars degueren jugar un paper important en la millora de les condicions de vida de la pagesia. Però desconeixem moltes coses sobre elles. Sabem ben poc sobre el seu origen: quins sectors pagesos les impulsaren i en base a quin ideari sorgiren?, en quin grau existeix una influència exterior per llur constitució? A més, desconei-

La limitada acció de l'IACSI a les terres de Lleida es feia indirectament a través de les institucions provincials lleidatanes o de la Societat del Canal d'Urgell.

xem els continguts ideològics i culturals d'aquestes associacions i de quina manera aquest fet contribuï a un determinat impacte en la societat sobre la qual s'insereixen. Així mateix, encara que resta fora de tot dubte que a la terra ferma aquest tipus d'associacions es desenvoluparen de forma important, desconeixem quina fou la durada de la seva activitat. És a dir, si foren capaces de consolidar-se i d'acomplir els seus objectius. I de cara a aquesta qüestió és fonamental el tema de

l'afiliació i del consegüent finançament –necessitaren un finançament exterior? Convindria estudiar quins sectors de la societat es fan socis. Per exemple, els jornalers formaren part de les societats de socors mutus? I els propietaris més benestants?

Pel que fa a la ciutat i horta de Lleida caldrà estudiar la davallada de la Confraria de Llauradors, el fracàs del seu projecte de Banc dels Llauradors i la limitada activitat del Cercle Agrícola Benèfic. En una població on ha existit tradicionalment un important associacionisme pagès, com s'explica aquest retrocés? Quina fou la incidència de les noves associacions creades en començar el segle XX?

I finalment caldrà analitzar si existiren influències mútues entre els projectes realitzats a les terres de Lleida, i entre aquests i els d'altres comarques catalanes, integrant tot aquest procés en el marc català. ■